

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 127 2006

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2007 och för recensioner 1 september 2007.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil.

I *Samlaren* 127/2006 publiceras de bidrag av Hanif Sabzevari (Uppsala universitet) och Lisa Schmidt (Södertörns högskola) som belönats med Svenska Litteratursällskapets pris för bästa magisteruppsats i litteraturvetenskap läsåret 2004–05.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 91-87666-24-3

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2006

blik som "readers", trots att läskunnigheten på hans tid var föga utbredd och det överväldigande flertalet snarare lyssnade till uppläst och kanske också kommenterad text. Vi vet att exempelvis Boccaccio, redan kring mitten av 1300-talet, i florentinska kyrkor läste högt ur komedien och interfolierade recitationen med uppbyggliga kommentarer. Vidare måste sägas att Watts bok har en något kuriös komposition: första kapitlet består av 7–8 sidor som ger en komprimerad version av hela bokens innehåll, varför man under den fortsatta läsningen i stora drag vet vad som sedan är att vänta. Det är som att läsa Summary först och därefter det refererade verket.

Emellertid torde ha framgått av den föregående framställningen att det här inte bara är fråga om ännu en Dantebok i den strida strömmen av Danteböcker. Det är svårt för den intresserade men inte specialiserade läsaren av komedien att finna givande facklitteratur. Den ambitiöse studenten eller den akademiske läraren som vill förbereda en lektion om Dante ställs alltför ofta inför populärvetenskapens Schylla i form av ytlighetens diletantiska och anakronistiska spekulationer, eller lärdomens Charybdis med oöverskådlig ansamling av antikvariska detaljers adiafora. Watts bok undviker dessa ytterligheter och infogar på övertygande sätt komediens häpnadsväckande rikedom på allusioner och allegoriska dubbelmeningar i ett meningsfullt mönster. Dessutom är framställningen så tät och komprimerad att knappast en enda mening låter sig utelämnas. Vägvinande transportsträckor i form av mångordiga referat och omtagningar lyser med sin frånvaro.

Efter sekler av lärda kommentarer och utläggningar är det fortfarande möjligt att läsa komedien på ett nytt sätt, att se sådant som andra inte tidigare sett och att presentera en övergripande tolkning som gör att texten berikas med nya egenskaper och innebörder. Detta omdöme utgör ett högt betyg åt både diktare och uttolkare. All god forskning bygger som i detta fall till viss del på tidigare insatser, men samtidigt är Watts bok så originellt nyskapande att jag gärna vill se den som ett blivande standardverk inom Dante-forskningen.

Conny Svensson

Den gamla översättningen. Karl XII:s bibel och dess receptions historia. Föredrag vid en konferens i Lund 21–25 februari 2003 anordnad av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund. Red. Tord Larsson & Birger Olsson (Skrifter utgivna av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund LXXXIV). Lund 2005.

Det tycks som vi ånyo lever i attentatens och jubelfesternas tidevarv. Till de jubileeer som nyligen avfirats hör 300-årsminnet av den s.k. Karl XII:s bibel, vilket uppmärksammades med en konferens i Lund våren 2003. Föredragen vid konferensen, som samlade lärde från en lång rad discipliner, föreligger nu i en fyllig och vackert illustrerad volym utgiven av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund.

Med Karl XII:s bibel brukar avses den språkligt reviderade utgåva av den svenska reformationsbibeln som på kunglig befallning trycktes i Stockholm 1703. Från början var det tänkt att bibeln skulle tryckas i kvartofomat, men under arbetets gång ändrades det till folio, vilket gjorde att utgåvan fick karaktär av officiell kyrkobil. Som sådan kom den att brukas ända fram till 1900-talets första decennier: först i och med den nya evangelieboken 1921 ersattes den definitivt med 1917 års bibelöversättning. Hur starkt översättningen har blivit förknippad med föreställningen om "Guds ord på svenska" belyses av att den fortfarande läses i vissa kyrkliga kretsar.

Den bibelutgåva som såg dagens ljus 1703 var resultat av långdraget kommittéarbete. Ändå – eller kanske just därför – bjöd den på få nyheter. Redan under 1500-talet hade invändningar riktats mot bibelöversättningen från 1541, såväl i exegetiskt som i språkligt avseende. De ledande teologerna såg dock helst att man höll fast vid den, eftersom den vilade tungt på Luthers auktoritativa tyska översättning, och även om det under 1600-talet togs flera initiativ till en översyn baserad på grundtexterna utmynnade arbetet i blott en försiktig justering av texterna, vars språkdräkt i stort förblev densamma som tidigare. Redan vid mitten av 1700-talet restes åter önskemål om en ny översättning, men då den bibelkommission som skulle leverera denna kunde slutföra sitt arbete först efter 144 års arbete (!) kom Karl XII:s bibel att konservera den gamla svenska reformationsbibeln för lång tid framåt.

Att 1703 års bibel brukades under så lång tid innebar att den kom att få djupgående inverkan

på svensk kultur, och syftet med Lundakonferensen var att spåra dess receptionshistoria på olika områden, bl.a. den sköna litteraturens. I bidrag av Håkan Möller, Inger Selander, Johan Stenström och Christer Åsberg får läsaren därför följa hur Carl Michael Bellman, J. O. Wallin, Lina Sandell och Erik Axel Karlfeldt förhöll sig till och tog intryck av bibelns språk. De nämnda bidragen är de som ligger närmast litteraturvetenskapens arbetsfält, men vid sidan av dem kan nämnas också Per Ridderstads översikt över Karl XII-bibelns editionshistoria, liksom Ulf Telemans, Lars Holms och Christer Platzacks språkhistoriskt inriktade bidrag.

En linje som löper genom flera av volymens bidrag är spänningen mellan å ena sidan traditionstillhörighet och förnyelsebehov å den andra inom det religiösa språket. Själva det trägna översättningsarbetet vittnar om hur man gång på gång sökt finna aktuella språkliga former för bibelns texter, samtidigt som det är påfallande hur högt man värderat de övertagna formerna och hur försiktig man varit med andra förändra dem.

Att många bibelläsare och bibelöversättare har sett något värdefullt i invanda, traderade ordvändningar, gärna med ålderdomlig klang, illustreras i flera bidrag. Ledmotivet för Birger Olssons inblickar i 1800-talets och det tidiga 1900-talets översättningsdebatt lyder således "Låt oss få behålla vår gamla bibel!" I kraft av sin ålder, sin ställning i gudstjänsten och bruk inom det religiösa livet menades den gamla bibeln ha företräde framför alla nyöversättningar. När bibelkommissionen 1868 – lagom i tid till sin egen hundraårsdag – presenterade ett förslag till nyöversättning anknöt det därför till den befintliga bibelns språk. Kommissionen hade enligt egen utsago tagit till uppgift att vara "bibelöversättare, icke kritiker af bibelns text", och den nya texten förklarades uttryckligen vara blott en revision av den gamla. Kyrkomötet, som rymde lekmän som Viktor Rydberg och Arthur Hazelius, förkastade dock förslaget och manade kommissionen att lägga fram en modernare text, präglad av kalltrohet, läslighet, tanke-reda och fosterländskhet. Därmed var 1703 års bibel överspelad, och även om den levde kvar i kyrkans gudstjänster nästan ett halvsekel till var tiden nu kommen för nya översättningar. En rad sådana utkom också under 1800-talets senare hälft.

I sin motivering för en blott varsam revidering av bibelns texter kunde kommissionen gripa tillbaka på J. O. Wallins försvar av Karl XII:s bibel.

I Håkan Möllers bidrag i volymen sätts dennes kända motstånd mot förändringar i de bibliska texternas ordalydelse in i ett större sammanhang. Med valda nedslag i Wallins verksamhet som psalmdiktare skildrar Möller hur denne inom loppet av ett par år svängde från en starkt reforminriktad ståndpunkt, baserad på det gustavianska tidevarvets smak, till vaksamt vakthållande kring den gamla översättningen, färgat av romantikens syn på språk, religion och nation. Omsvängningen låg i tiden, men Wallin var dess främste tolk, och hade han inte torgfört den lika kraftfullt som han gjorde, är det, som Möller framhåller, mycket möjligt att den gamla översättningens öde blivit ett annat. Möller menar att Wallin förband bibelns traditionstyngda uttrycksätt med en romantiskt präglad ordmystik, som gjorde att mottagarna instinktivt kunde förstå också bibelns mest dunkla passager. Det kan nog vara riktigt. Wallins förklaring i pastoralexamen 1808 att gudsordet ägde en kraft som "ej är blott retorisk eller logisk-moralisk utan övernaturlig och gudomlig" – vilket Möller tar till be-lägg för en sådan romantisk, ordmystisk språksyn – torde dock närmast ge uttryck åt teologiskt *commune bonum*: enligt den lutherska ortodoxins lära om skriften ägde denna en särskild *efficacia* som gjorde att dess ord i sig själva verkade på människorna. I sitt svar återgav Wallin alltså bara den gällande dogmatikens definition av bibelordets förmåga att påverka mottagaren.

Men även inom den gustavianska bibelkommissionen hade traditionsbundenheten varit stark. Detta framgår av Tord Larssons spänstigt skrivna bidrag, vilket presenterar några interiörer från kommissionens arbete. Enligt instruktionen skulle kommissionen å ena sidan färdigställa en ren och otvungen svensk text som följde grundtexterna, men å andra sidan förmanades översättarna att så långt som möjligt behålla gamla ord och konstruktioner. Föga förvånande kom de två uppdragen att kollidera, och medan ledamöter som Carl Aurivillius och Pehr Wilhelm Wargentin argumenterade för en modernisering av bibelns språk höll Johan Ihre och den inflytelserike biskopen Jacob Senenius fast vid den ärvda bibelstilen med dess arkaiserande kasus- och numerusformer. Av Larssons skildring får man intryck av att det starka inslaget av präster i kommissionen drev arbetet i traditionalistisk riktning. Samtidigt var det ett ganska kraftigt moderniserat bibelspråk som präglade den översättning som kommissio-

nen presenterade i samband med reformationsjubileet 1793. Även om den aldrig kom att bli fastställd – kommissionen skulle som nämnts arbeta vidare i ytterligare drygt 120 år – användes den delvis som förebild i arbetet med det som blev 1917 års översättning.

Det brukar sägas att 1703 års bibel i praktiken var en återutgivning av 1541 års bibel. Att det i allt väsentligt är riktigt framgår av Christer Platzacks bidrag, vilket innehåller en detaljrik jämförelse av de två översättningarnas språk. Som han kan visa var ordförrådet så gott som intakt, liksom ordböjning och syntax följde den gamla översättningen. Även de ortografiska skillnaderna var små – trots att en normalisering av stavningen var ett mål för 1703 års utgåva. Mot bakgrund av att svenskan hade genomgått betydande förändringar under de närmast föregående seklerna betydde detta att det språk som mötte läsarna av Karl XII:s bibel var påfallande gammalmodigt och skilde sig från gängse talspråk på ett sätt som inte var fallet i 1500-talets översättning. Frågan är dock varför man så konsekvent höll fast vid de gamla språkformerna. Platzack menar att detta hade att göra med den karolinska statsmaktens strävan att ”trycka ned” befolkningen och kuva den under bibelns bud. Det ålderdomliga språket skulle enligt honom alltså fylla en disciplinerande funktion. Visserligen har vi goda skäl att tro att tidens makthavare var ute efter att disciplinera befolkningen, men att det var därför som man höll fast vid de gamla språkformerna verkar – med förlov sagt – inte särskilt troligt. Rimligare är i stället att tro att den gamla reformationsbibelns språk hade blivit ett traditionsmättat rituellt språk, vars ålderdomlighet ansågs garantera såväl översättningens renlärlighet som dess retoriska verkningskraft. Fenomenet är inte ovanligt i religiösa sammanhang, och att det var aktuellt i 1600-talets Sverige framgår av flera av volymens övriga bidrag. Hade Platzack haft tillgång till dessa hade han alltså snart kunnat konstatera att det arkaiserande språket i Karl XII:s bibel knappast kan reduceras till ett uttryck för de styrandes strävan att kontrollera befolkningen.

Nils Ekedahl

Margareta Björkman, *Catharina Ahlgren. Ett skrivande fruntimmer i 1700-talets Sverige*. Bokförlaget Atlantis. Stockholm 2006.

”Catharina Ahlgren pretenderar inte på någon plats i svensk litteraturhistorisk kanon, det törs jag påstå”, skriver Margareta Björkman i förordet till sin bok. Ändå har hon skrivit en drygt 500-sidig monografi om denna okända 1700-talspublicist. I inledningen motiverar hon sitt företag med att Ahlgrens livshistoria ”väcker en nyfikenhet som måste stillas”, att Björkman ”utifrån ett individuellt särfall [vill] synliggöra också mer generell gällande villkor”, att det genom Ahlgrens livsöde ”öppnas portar till en kvinnovärld som oftast varit fördold för eftervärlden”, samt att det här inte bara handlar om ”hennes yttre levnadshistoria utan i lika hög grad om att komma fram till att bestämma hennes kunskapsprofil och tankemönster” (s. 13 f.). För att nå sina mål har Margareta Björkman tagit ett flertal olika metoder i bruk. Först och främst handlar det om litteratursociologiska undersökningar, men därutöver också om person- och bokhistorisk forskning, diskursanalys och språkligt-stilistiska analyser. Hela studien genomsyras också av ett genusperspektiv, i vilket frågan om makten och rätten att offentligt ta till orda är en viktig variabel.

Boken har fem delar eller huvudkapitel. I första delen tecknas Catharina Ahlgrens levnadslopp. Eftersom forskningen om henne är sparsam sker detta på grundval av de uppgifter som har kunnat vaskas fram, ofta, skriver Björkman, ur sådana källor som släktforskare vanligen använder, som kyrkböcker, boupppteckningar och liknande.

Andra delen handlar om det tidskriftsprojekt som Ahlgren inledde hösten 1772 och avslutade försommaren 1773, under tre olika namn: *Brefväxling emellan twänne fruntimmer, den ena i Stockholm och den andra på landet i åtskillige blandade ämnen*, som på nyåret 1773 bytte namn till *Brefväxling emellan Adelaide och några wittre snillen i omväxlande ämnen*, och på våren 1773 till *Fortsättningen af Adelaides Brefväxling angående fru Windhams Historia*. Denna del inleds av en bakgrundsteckning om tidningspress och särskilt kvinnotidskrifter i samtiden, fortsätter med en diskussion av relationen mellan den skrivande Catharina Ahlgren och den skrivande pseudonymen Adelaide, och fortsätter sedan med ett studium av hur vissa i tiden centrala teman framställs i tidskriften: vänskap, kärlek, äktenskap, religion, kungamakt, Gudstro och upplysning.